

La planificació de l'estatus i de l'adquisició del català al Principat d'Andorra: anàlisi qualitativa de discursos dels gestors de les polítiques lingüístiques

Juan Jiménez-Salcedo (Mons)

Summary: This article presents a qualitative analysis of a sample of discourses on status and language acquisition planning in the Principality of Andorra. After a presentation of the demographic and legal contexts of languages in Andorra, as well as the qualitative research methods carried out, the results of the study are presented. Among the most relevant, it is worth highlighting the perception of Catalan as a language whose use is not widespread despite being the only official language of the country. This phenomenon is even observed in language uses in public administration. The other important result is the need to implement better strategies to encourage migrant people to learn Catalan. According to participants in the fieldwork, the State should put more effort into making Catalan the common language of the whole society because this will contribute to the country's nation-building.

Keywords: Andorra, Catalan, language policy, status planning, acquisition planning, migrant, public administration, nation-building, transnationalism ■

Received: 31-07-2023 · Accepted: 30-10-2023

■ 1 Introducció

Aquest article estudia un territori específic com és el del Principat d'Andorra, el context sociolingüístic del qual ha estat documentat principalment de manera quantitativa a través de les enquestes públiques de coneixements i usos lingüístics (IEA, 2011; IEA, 2016; IEA 2019; Grup de Sociologia, 2022). La recerca sociolingüística a Andorra es completa amb referències que parteixen de plantejaments qualitius o que els combinen amb altres enfocaments (Boix i Farràs, 1994; Querol, 2006; Bastida, Nicolau i Ante-



Licensed under Creative Commons Licence
CC BY-NC-ND

Zeitschrift für Katalanistik 37 (2024), 347–371
<https://doi.org/10.46586/ZfK.2024.347-371>
ISSN 0932-2221 · eISSN 2199-7276

quera, 2010; Bastida i Nicolau, 2012; Díaz-Torrent, Huguet, Ianos i Janés, 2014; Monné, 2015; Margarit, 2017; Hawkey, 2022). Pel que fa a l'àmbit més específic de l'avaluació de les polítiques lingüístiques a Andorra, cal dir que aquesta només s'ha efectuat per mitjà de mètodes qualitius en els treballs de Margarit i Monné (2010), Hawkey i Horner (2021) i Jiménez-Salcedo (2022a).

Partint d'aquesta constatació, aquest article té per objectiu analitzar qualitativament una mostra de discursos sobre la planificació de l'estatus i l'adquisició com a branques de les polítiques lingüístiques (Kloss, 1969) en el context andorrà. Les dimensions de la planificació de l'estatus que s'estudiaran seran la declaració constitucional del català com a llengua oficial i el seu desenvolupament normatiu, principalment quant a l'ús del català a les administracions públiques i en l'àmbit social, així com els usos tolerats d'altres llengües. Pel que fa a l'adquisició, s'analitzarà únicament el camp de l'adquisició del català per part de persones adultes en el marc de processos d'integració lingüística i es deixarà de banda l'adquisició en l'àmbit de l'educació reglada.

■ 2 Context de l'estudi

■ 2.1 Context demolingüístic

Andorra representa un context clarament multinacional que és conseqüència de la seva història recent, marcada per l'arribada de fluxos de població d'origen migrant (Bastida i Nicolau, 2012: 101), principalment d'Espanya i Portugal i, més recentment, d'Amèrica Llatina (Margarit, 2012: 47). Les successives onades migratòries han fet que Andorra esdevingui un cas de distribució poblacional únic en l'àmbit europeu (Tedó, 2008: 18), ja que els ciutadans de nacionalitat andorrana representen menys del 50% de la població del país. Concretament, si ens referim a les dades del 2022, dins d'una població de 81 588 habitants (Departament d'Estadística, 2022a), els andorrans de passaport són 38 867, és a dir, un 47,6% de la població. Pel que fa a d'altres nacionalitats, cal remarcar el nombre de nacionals espanyols (20 216, un 24,7%), portuguesos (8777, un 10,7%) i francesos (3665, un 4,5%) (Departament d'Estadística, 2022b). El nombre de nacionals

andorrans ha anat augmentant de manera progressiva des de la modificació de la legislació d'accés a la nacionalitat andorrana.¹

Pel que fa al retrat demolingüístic del Principat, les dades sobre llengua inicial de la població, és a dir, aquella «amb la qual una persona aprèn a parlar i [que] s'adquireix en el procés de socialització primària» (Grup de Sociologia, 2022: 31), mostren una distribució paral·lela de locutors inicials de català (44,1%) i de castellà (40,3%), seguits del portuguès (13,5%) i el francès (10%). Un 9,8% declaren altres llengües inicials, entre les quals destaca el 3% de l'anglès.

Tot i que la literatura ha subratllat el caràcter del castellà com a llengua franca de comunicació per defecte entre grups lingüístics a Andorra (Torres, 2000: 165), s'esdevé interessant contrastar les dades de llengua inicial amb les de llengua d'ús habitual, és a dir, la que la persona enquestada considera que parla més sovint (Grup de Sociologia, 2022: 35). El català hi té una avantatge destacable (63,7%) respecte al seu nombre de locutors inicials, encara que la presència d'ús del castellà és prou alta (48,6%). Aquestes dades reflecteixen, si més no, una presència en els usos públics del català que podria estar lligada a l'existència de polítiques lingüístiques favorables.

■ 2.2 Context juridicolingüístic

El règim juridicolingüístic expressat per la Constitució del Principat d'Andorra al seu article 2.1 és el de l'oficialitat única del català,² el qual, seguint la formulació de Vernet (2003: 38), és «la llengua d'expressió vàlida dels poder públics». Aquest paràgraf s'ha desenvolupat normativament per mitjà de la Llei d'ordenació de l'ús de la llengua oficial (LOULO) (2000). L'art. 2 d'aquesta norma –i, de manera general, tot el títol preliminar de la llei– fixa una sèrie d'objectius, alguns dels quals són relatius a l'estatus i a

1 La modificació de la Llei qualificada de la nacionalitat del 1995 –aprovada el 2004– estableix que «[é]s andorrà l'infant nascut al Principat d'Andorra de pare i mare estrangers, si almenys un dels seus progenitors, a l'autoritat del qual està legalment sotmès, té la seva residència principal i permanent al Principat d'Andorra a la data de naixement de l'infant i l'ha tinguda durant els deu anys que han precedit aquest naixement» (art. 6). El país va haver d'introduir el dret de sòl després de constatar un nombre creixent de nens nascuts a Andorra però de pares estrangers i, per tant, no elegibles a la nacionalitat andorrana en virtut de l'antic sistema basat en el dret de sang, en vigor al Principat fins a finals del segle xx (Magán Perales, 2004; Mazzoli, 2017: 15).

2 Per un panorama complet del règim juridicolingüístic andorrà, vegeu Jiménez-Salcedo (2022c).

l'adquisició, com ara «preservar i garantir l'ús general del català en tots els àmbits de rellevància pública» (art. 2.d), salvaguardar els drets lingüístics de la ciutadania (art. 3), fixar un deure de coneixement del català (art. 4) i establir un objectiu de generalització en el coneixement de la llengua (art. 7).

El títol I de la LOULO es refereix a l'abast de la declaració d'oficialitat del català. En aquest sentit, el català és la llengua de les institucions públiques (art. 8) i de les empreses col·laboradores de les administracions públiques (art. 9), així com del personal de les administracions, que hauran «d'acreditar la capacitat d'ús oral i escrit de la llengua oficial necessària per a la funció d'aquelles places» (art. 10). Sobre aquesta qüestió, el Reglament d'ús de la llengua oficial en organismes públics (2005) estableix el següent:

En els processos de selecció de personal i de provisió de llocs de treball en un organisme públic, tant si es tracta de places de nova creació com si es tracta de promoció interna, l'organisme públic convocant ha d'establir i especificar el nivell de coneixement de català exigint per a aquella plaça.

I afegeix que «[e]n les bases de la convocatòria s'ha de consignar aquest requisit» (art. 14.1). Pel tal d'harmonitzar la capacitat necessària amb els nivells del Marc europeu comú de referència per a l'aprenentatge, l'ensenyament i l'avaluació de llengües (Consell d'Europa, 2003) (MECR), el Decret 29-4-2020 de creació i regulació dels diplomes oficials de llengua catalana del Govern d'Andorra estableix en annex una taula d'equivalències, que s'actualitzarà anualment, entre lloc de treball a la funció pública i nivell de català requerit, nivell que va d'un A1 per una plaça de conserge fins a un C1 per a les places de jurista, lletrat o interventor, amb el C2 reservat als llocs relacionats amb la llengua catalana i la seva política lingüística.

La LOULO reconeix que el català és la llengua emprada en «les relacions orals de les administracions públiques, sense perjudici de l'ús d'altres llengües en les relacions amb estrangers que no comprenguin el català» (art. 8.1.c). Passa igual amb el personal sanitari i de serveis socials, que pot fer servir «d'altres llengües quan sigui necessari per a l'atenció dels usuaris que no comprenguin el català» (art. 18.1), sense que calgui la intervenció d'un intèrpret. Aquest dret d'accés als serveis públics per a les persones que no parlin català ve regulat pel Reglament d'ús de la llengua oficial en organismes públics (2005), el qual té com a primer àmbit els usos administratius, tant al si dels organismes públics com en les seves relacions amb els usuaris d'aquests organismes. És interessant mencionar la concreció que s'hi fa del

precepte contingut a l'esmentat art. 8.1.c de la LOULO, pel qual s'estableix que «tot treballador d'un organisme públic, quan està de servei, s'ha d'adreçar en català a l'administrat, independentment de la ciutadania de l'administrat i de la llengua en què l'administrat se li adreça» (art. 5.1), però que, alhora,

[s]i l'administrat afirma que no entén la llengua catalana, el treballador de l'organisme públic pot adreçar-se-li en la llengua de l'administrat o una altra llengua que aquest entengui. En qualsevol cas, si l'administrat afirma que entén la llengua catalana, però que no la parla, el treballador de l'organisme públic ha d'adreçar-se a l'administrat en català. (art. 5.3)

Pel que fa a l'obligació de coneixement del català per part de la ciutadania, cal recordar que l'article 2 de la Constitució no estableix un deure de coneixement de la llengua oficial. Aquest precepte sí que existeix, però, en la LOULO, que fixa un deure general de coneixement per a tots els andorrans (art. 4.1) i d'ús en els casos previstos «en aquesta llei i en la resta de l'ordenament jurídic» (art. 4.2).

L'obligació personal de coneixement del català sí que apareix en diversos instruments, principalment la Llei qualificada de la nacionalitat (1995), que estableix que, per poder ser titular de la ciutadania andorrana, el candidat a la naturalització ha de provar la suficiència de la seva integració al Principat, de la qual forma part, com a element essencial, «el coneixement de la llengua catalana i de les institucions andorranes» (art. 36). El Reglament per a l'apreciació de la suficient integració a Andorra (1996) concreta, al seu article 6, que la prova per apreciar el grau d'integració tindrà, com un dels seus criteris, la verificació del «[c]oneixement i comprensió de la llengua catalana», amb l'objectiu genèric següent: «[s]'entén que la persona interessada posseeix un coneixement i una comprensió suficient de la llengua catalana si és capaç d'entendre les preguntes previstes [...] i pot respondre-les en català» (art. 6.a). Les preguntes tenen per finalitat avaluar «el grau d'adaptació i participació de la persona sol·licitant en la societat del Principat i el seu coneixement de les institucions» (art. 6.b). Per altra banda, la Llei qualificada d'immigració (2002), tot i indicar a la seva exposició de motius que la norma «potencia la integració dels estrangers», no fa cap esment ni al dret ni al deure de coneixement del català com a vector d'aquesta integració.

L'article 24.f del Codi de procediment penal (2006) indica que tota persona sospitosa o detinguda que presti declaració davant del Servei de Policia té dret «a rebre assistència gratuïta d'un intèrpret quan es tracti d'una

persona estrangera que no compregui o no parli la llengua nacional o una de les llengües dels estats veïns». Cal remarcar, en primer lloc, la referència que fa el legislador al beneficiari d'aquest dret d'accés al servei –només l'estranger–, restricció concordant amb l'art. 4 de la LOULO, la qual, com ja s'ha indicat, estableix un deure de coneixement del català per als andorrans. Dit això, s'ha de subratllar la referència que s'hi fa a «les llengües dels estats veïns», amb la qual cosa el legislador consagra la possibilitat que els funcionaris de policia puguin fer servir el francès o el castellà sense mediació d'intèrpret a petició del declarant.

En l'àmbit estrictament judicial, l'article 61 del referit codi preveu que «[s]i l'encausat no entén l'idioma en el qual és interrogat, el batlle [jutge] ha de demanar un intèrpret». Aquest principi s'aplica igualment als testimonis (art. 73). La previsió és genèrica i no indica si l'idioma «en el qual és interrogat» el compareixent pot ser també el francès o el castellà: en aquest cas caldria suposar, si s'aplica el mateix principi referit més amunt a l'article 24.f, que el tribunal no faria servir el català i la intervenció de l'intèrpret no seria necessària.

De tota aquesta planificació de l'estatus del català es desprèn una obligació del treballador de l'administració pública no només de respectar els drets lingüístics dels usuaris catalanoparlants, sinó de fer servir per defecte el català, tret dels casos esmentats en què es pot recórrer al francès o al castellà o, fins i tot, s'esdevé preceptiu demanar l'assistència d'un intèrpret. En el sector no estrictament administratiu, l'obligació és molt més genèrica, ja que només s'insta en l'art. 20.1 de la LOULO a les empreses establertes a Andorra a «posar els mitjans per garantir l'atenció al públic en català» en aplicació dels drets lingüístics establerts en l'art. 3 de la mateixa norma. De manera més concreta, l'article 20.2 indica que aquesta obligació és «especialment exigible als professionals liberals o treballadors autònoms, al personal sanitari i personal de serveis socials i als establiments turístics i comercials». L'incompliment d'aquest precepte és teòricament susceptible de sanció administrativa (art. 36.1) en tant que infracció greu (art. 36.4).

D'aquesta obligació de coneixement hauria de derivar una obligació per part dels poders públics de planificar l'adquisició de la llengua oficial del país. En el cas de les persones en edat d'escolarització, aquesta es fa per mitjà de l'ensenyament reglat, però, en el cas dels adults, són el Servei de Política lingüística i l'Àrea de Llengua Catalana, organismes adscrits al Ministeri de Cultura, els que proposen i desenvolupen els programes de formació en llengua catalana per a adults, tant en modalitat presencial (Àrea de Català, s.d.b) como en línia (Àrea de Català, s.d.c), així com els mòduls

de català bàsic per a sectors professionals (Àrea de Català, s.d.d). Per a les persones amb problemes de compatibilitat horària, els cinc centres de català del país disposen igualment de recursos per a l'autoaprenentatge de la llengua (Àrea de Català, s.d.a). De manera més informal, el Servei de Política Lingüística organitza també el programa de Voluntariat per la Llengua, que consisteix a reunir persones catalanoparlants amb persones al·lòfones perquè aquestes millorin el seu nivell oral de llengua (SPL, s.d.).

D'altra banda, des del 2014 existeixen els diplomes oficials de Llengua Catalana com a títols oficials del Govern d'Andorra. El primer decret de creació i regulació dels diplomes (2014) s'aprova com a desenvolupament normatiu de la Constitució i adaptació al context andorrà del MECR. El decret estableix no només els nivells sobre la base de l'instrument europeu, sinó que també fixa la definició dels exàmens, les vies d'accés i el nombre de convocatòries per any, així com d'altres qüestions pràctiques. Després de successives modificacions, el 2020 es publica un nou decret de creació i regulació, seguits, el 2022, d'un decret específic de regulació i un altre de publicació dels descriptius dels exàmens oficials.

■ 3 Metodologia

Aquesta recerca s'efectua dins del marc de la etnografia de les polítiques lingüístiques (Hornberger i Johnson, 2007): s'hi analitzen les percepcions d'autors que intervenen socialment en aquestes polítiques (De Korne, 2012) i que són alhora generadors de polítiques pròpies pel que fa a les llengües dins dels àmbits familiar, polític, educatiu, social i cultural (Ramanathan i Morgan, 2007).

El mètode de recopilació de dades subratlla igualment el caràcter etnogràfic de l'estudi, ja que es va treballar a partir d'un corpus de 20 entrevistes amb 21 informants considerats com a gestors (*managers*) de polítiques lingüístiques, en el sentit que Neustupný (1970) i Neustupný i Nekvapil (2003) donen a aquesta figura. Es tracta de persones amb interessos diferents que intervenen per mitjà d'estratègies discursives (Jernudd, 1996; Neustupný, 1996) en els diferents estrats de les polítiques lingüístiques identificats per Ricento i Hornberger (1996: 408–419), és a saber, l'administratiu, el polític, l'institucional i l'educatiu.

Els informants es poden distribuir en les categories següents: docents (DOC), que representen instàncies de reflexió sobre el paper social de les llengües; responsables administratius (RESP) de diverses instàncies gover-

namentals; polítics i polítiques (POL) sense responsabilitat orgànica directa en qüestions relacionades amb les polítiques lingüístiques, però competents i coneixedors del context del país, la qual cosa els permet emetre opinions informades sobre les orientacions de les polítiques públiques i, per últim, periodistes (PER), que són gestors capaços de bastir representacions sobre el context sociolingüístic andorrà.

En tractar-se de gestors i, per tant, informants amb un nivell d'experts contrastat en l'àmbit de les polítiques lingüístiques, es va optar per un model d'entrevista semiestructurada. Aquesta modalitat permet a l'informant definir més fàcilment el seu camp d'expressió gràcies al seu escàs caràcter directiu, partint del principi que aquests gestors, durant les entrevistes, podrien expressar les seves conviccions íntimes sobre els temes tractats, però que també era possible que es limitessin a reproduir un punt de vista institucional en el seu discurs (Beaud i Weber, 2010: 207). Aquesta circumstància és indescartable de qualsevol recerca qualitativa, més encara quan es tracta d'informants amb un perfil de gestió tan marcat.

Las 20 entrevistes es van dur a terme a diferents parròquies andorranes entre el 21 de març i el 3 de juliol de 2019. Totes es van fer de manera individual, tret d'una que es va efectuar a una parella d'informants perquè aquests van preferir procedir d'aquesta manera. Els informants podien triar la llengua en la qual desitjaven fer l'entrevista entre català, francès i castellà. De les 20 entrevistes, 17 es van fer en català, 2 en francès i 1 en castellà. Per tal d'anonimitzar com més millor la identitat dels informants, aquests seran designats mitjançant els codis de la taula 1. A més a més, com que és fàcil identificar les persones a Andorra, sobretot quan es tracta de personalitats públiques, es farà servir el masculí amb valor genèric per referir-se a tots els informants sense distinció.

El corpus empíric generat per les entrevistes es va analitzar des d'una perspectiva sociodiscursiva (Provenzano, 2006), com un conjunt de retòriques, ideologies i conceptes sobre l'estat del català i del multilingüisme andorrà i sobre com hi intervenen els poders públics i els grups socials. Aquesta massa de discurs, subjectiva per definició, constitueix un conjunt de representacions de la situació lingüística del Principat. Els discursos es van analitzar temàticament per codificació inductiva (Blais i Martineau, 2006; Paillé i Mucchielli, 2012). Cada discurs es va examinar com si fos l'eslavó d'una cadena semiòtica (Fairclough, 1995): partint de la premissa que els discursos es generen en un context d'interacció ampli, es considera que és l'anàlisi de conjunt la que permet establir una panoràmica de les percepcions dels informants.

Tipus de gestor	Codi de gestor	N ³	Comentaris
Docent	DOC1, DOC2, DOC3, DOC4, DOC5, DOC6, DOC7, DOC8, DOC9	9	Docents del sistema andorrà, del sistema francès i del sector públic dins del sistema espanyol. Docents de Formació Andorrana dins del sector congregacional i del sistema francès. ⁴
Periodista	PER1, PER2, PER3	3	Periodistes que treballen o han treballat a alguns dels tres principals diaris del país. ⁵
Responsable administratiu	RESP1, RESP2, RESP3, RESP4, RESP5	5	Responsables d'unitats administratives andorranes.
Polític	POL1, POL2, POL3	3	Persones pertanyents a les principals famílies polítiques del país. ⁶

Taula 1. Síntesi de les entrevistes per tipus d'informant

A partir de la definició clàssica de planificació lingüística de Cooper (1989: 45),⁷ es van prendre en consideració les opinions dels informants sobre 1) l'assignació funcional d'espais d'ús, o planificació de l'estatus, i 2) l'organització de l'aprenentatge de la llengua, o planificació de l'adquisició, segons la terminologia de Kloss (1969). Es va deixar de banda la qüestió de l'estructura de la llengua perquè la planificació del corpus (Haugen, 1997)

3 Nombre total d'informants per tipus de gestor.

4 A Andorra existeixen tres sistemes educatius: andorrà, francès i espanyol. El primer depèn del Govern d'Andorra i els altres dos respectivament dels governs francès i espanyol. L'ensenyament de la llengua catalana als sistemes francès i espanyol es competència del Govern d'Andorra, que implementa un bloc d'assignatures denominat *Formació Andorrana* (FA). No va ser possible entrevistar cap informant de FA que exercís al sector públic del sistema espanyol.

5 Tots tres editats en català.

6 Conservadors, liberals i socialdemòcrates. Cal indicar que els informants amb codi POL van participar al treball de camp a títol estrictament personal i no pas com a portaveus de les seves formacions polítiques.

7 «Language planning refers to deliberate efforts to influence the behavior of others with respect to the acquisition, structure, or functional allocation of their language codes.»

del català correspon a instàncies comunes a la catalanofonia que ultrapassen l'àmbit purament andorrà. Pel que fa a l'adquisició, es va analitzar únicament l'àmbit de l'adquisició del català per part de persones adultes en el marc de processos d'integració lingüística. La planificació de l'adquisició del català –i de les altres llengües, principalment el francès i el castellà– en l'àmbit educatiu està condicionada per la complexa qüestió de la cohabitació de sistemes escolars a Andorra, raó per la qual s'ha omès dels resultats presentats en aquest article.⁸

L'anàlisi d'aquestes percepcions parteix del principi que l'estructura de les polítiques lingüístiques comporta no només les accions explícites de planificació, sinó les pràctiques lingüístiques, les creences i les ideologies al voltant de les llengües (Spolsky, 2004; Shohamy, 2006) –allò que Schiffman (2006) anomena la *cultura lingüística*– i, ben evidentment, «l'absència de decisions o d'intervencions explícites» (Boix i Vila, 1998: 274), aspectes sobre els quals els informants expressen opinions pròpies i subjectives. Així doncs, el concepte de política lingüística emprat en aquest article s'ha d'entendre de manera àmplia i inclou, forçosament, tant la cultura lingüística com la referència a les accions de planificació (Ricento, 2000: 209, n. 2; Hornberger, 2006).

■ 4 Resultats

■ 4.1 Planificació de l'estatus

Com ja s'ha indicat a la secció de context juridicolingüístic, el català és l'única llengua declarada com a oficial del país. La planificació de l'estatus a Andorra deriva, doncs, d'aquesta premissa constitucional. POL3 considera que la qüestió de l'oficialitat del català a Andorra sempre s'ha viscut amb molta naturalitat i que ningú no posa en dubte el seu lloc com a llengua nacional. L'informant afegeix que aquesta qüestió no ha estat mai polèmica políticament i que cap partit no ha tingut mai la idea d'emprar la llengua com a arma política, al contrari del que ha succeït a Catalunya. En realitat, segons PER2, la promoció del català no forma part del debat social ni s'inclou als programes dels partits, més enllà de declaracions genèriques i marginals que es fan més aviat per raons de correcció política. POL2 hi afegeix determinades declaracions polítiques sobre la necessitat de protegir la llengua pròpia.

8 Per una anàlisi de les percepcions sobre aquest àmbit vegeu Jiménez-Salcedo (2022a).

Com afirma DOC5, ningú a Andorra no qüestiona el rol del català com a llengua oficial, llengua d'accés als càrrecs públics i com a llengua de projecció social. POL2 pensa que existeix una consciència general de l'oficialitat única del català per part de la població andorrana i que aquesta s'ha concretat en accions específiques de política lingüística, com l'entrada a institucions de la catalanofonia, com ara l'Institut Ramon Llull o la Xarxa Vives. Aquestes accions reflecteixen, per a aquest informant, la voluntat de la societat andorrana de formar part per mitjà de canals oficials de la comunitat lingüística catalana.

Per a RESP1, el factor de supervivència del català a Andorra és el prestigi social, el fet que sigui l'única llengua oficial, l'ascensor social i, en realitat, l'únic ítem objectiu d'identitat del país, d'integració i d'andorranitat. Sobre aquesta qüestió, PER3 indica que el català és la llengua que dona accés a la feina qualificada. En aquest mateix sentit, PER2 admet que parlar català representa un gran avantatge laboral a Andorra: «Jo mateix, jo soc català. I ser català a Andorra, *pues* és millor que ser portuguès, que ser andalús o que ser alemany. Parlar català sempre t'obre més portes».

Aquesta visió d'una Andorra amb una oficialitat del català socialment generalitzada no és compartida per alguns dels informants, més escèptics sobre aquesta qüestió. RESP3 indica que molts residents no andorrans encara tenen dubtes sobre quina és la llengua oficial o si hi ha d'altres llengües que ho són igualment –principalment el castellà–, o sobre quina és la llengua que han de demostrar parlar si volen obtenir la nacionalitat andorrana. DOC7 assegura que, des del punt de vista social, tothom sap que el català és la llengua oficial, però, en la pràctica, la gent no entén ben bé què vol dir la declaració d'oficialitat perquè aquest estatus no es reflecteix en els usos: per a aquest informant, la llengua considerada com a «oficiosa» del país és, sens dubte, el castellà.

POL1 critica el poc valor que els mateixos andorrans atorguen a la llengua pròpia: «no s'ha sabut valorar prou el que teníem». Juntament amb DOC1, planteja el problema de la poca imatge de país catalanoparlant que dona Andorra, sobretot envers el turistes que arriben al país. Critiquen que s'estigui fent servir l'anglès per a certes campanyes de promoció turística, per als noms comercials i per a la retolació, en comptes de valoritzar el català com a llengua del paisatge lingüístic, sobretot tenint en compte que el principal contingent de turistes prové de Catalunya. Per a POL1, aquesta generalització de l'anglès reflecteix la minva en el grau de protecció de l'estatus del català, ja que el Ministeri de Cultura, competencialment encarregat d'aquesta tasca, no té els recursos ni els mitjans adients per promoure

la llengua, que aquest informant considera com l'eix essencial de la sobirania i de la identitat del país.

Pel que fa a la llengua de comunicació a l'Administració, tot i que els informants admeten que el català hi és la llengua d'ús general, per a RESP3 el castellà permet igualment l'accés als serveis públics i critica la seva creixent castellanització, exactament com ocorre en l'àmbit privat. Segons aquest informant, la societat andorrana sap que hi ha una llengua oficial, que es la catalana, però que alhora tothom és conscient que el pes del castellà està per damunt del català, i que és una llengua que permet bellugar-se en tots els àmbits, incloent-hi el de l'Administració. Com indica POL3, existeix una obligació d'aprendre el català per guanyar una plaça a la funció pública o bé obtenir la nacionalitat andorrana, i tothom és conscient d'aquesta obligació, però saber parlar i escriure català per a treballar a una empresa privada o al sector bancari no és ni de bon tros imprescindible, ja que molta d'aquesta feina es desenvolupa també en castellà. En aquest sentit, RESP3 té una percepció molt més escèptica de la situació del català que la de RESP1, qui reconeix la superioritat numèrica i pràctica del castellà, però qui afirma alhora, com ja s'ha indicat, que el coneixement del català és un tret socialment distintiu que contribueix a l'ascensió social.

De fet, DOC1 indica que fins i tot certes places de treballadors eventuals de la funció pública poden ser cobertes amb personal amb un baix o nul nivell de català a causa de les necessitats de contractació. DOC5 té dubtes sobre si el desconeixement del català pot representar realment un sostre de vidre, ja que el fet que el país tingui tan poca població i tantes necessitats de serveis fa que, per a determinades professions, calgui contractar gent de fora per a la qual no es pot verificar el domini de la llengua oficial.

RESP4 indica que el requisit lingüístic de coneixement del català s'inclou en tots els edictes (oposicions) de la funció pública andorrana, tot i que PER3 considera que el nivell d'exigència no és gaire elevat. D'altra banda, RESP3 és crític amb la manca de concreció d'aquesta exigència i amb el fet que els requisits lingüístics no estiguin normalitzats de manera transversal en tots els edictes. Per a aquest informant, el nivell mínim de coneixement del català per a qualsevol plaça de la funció pública hauria de ser un B1. En el moment de realització del treball de camp, no existia una norma de referència, raó per la qual l'informant pensava que el més desitjable seria comptar amb una taula general de nivell de llengua –segons els nivells del MECR– per esglaó de l'escala funcional, per tal d'evitar la disparitat de criteris entre els edictes, que de vegades demanen nivells diferents segons l'administració que publiqui la plaça encara que pertanyin a la

mateixa escala funcionarial. Aquesta qüestió, però, ha estat resolta recentment per mitjà de l'esmentat decret de 2020 de creació i regulació dels diplomes oficials de llengua catalana del Govern d'Andorra.

■ 4.2 Planificació de l'adquisició

La planificació de l'adquisició de la llengua per part de persones adultes està lligada a l'existència de models d'integració lingüística per a les persones d'origen migrant. Els informants subratllen, de manera general, les deficiències en matèria d'integració. La societat andorrana té un alt grau de fragmentació, «està molt com dividida en sectors, i aquests sectors són com l'aigua i l'oli, no hi ha una comunicació [entre ells]», tal com indica DOC1. S'hauria de «treballar més per integrar certs col·lectius» (DOC3) de persones d'origen estranger. Segons el que assenyala DOC5, l'estratificació és tant econòmica com cultural. Malgrat això, RESP1 creu que la llengua ha permès a determinades persones d'origen migrant l'accés a les classes benestants.

POL1 indica que, històricament, els poders públics han mostrat poc interès en la integració lingüística dels migrants. Segons aquest informant, la motivació per aprendre la llengua i fer-la servir seria més gran si l'Estat tingués una política d'integració que generés sistemes d'acollida adients per als nouvinguts no catalanoparlants. Aquests sistemes podrien donar una imatge diferent d'Andorra i farien eventualment de vehicle de la identitat nacional, la qual cosa hauria d'ajudar, de retruc, perquè els al·lòfons aprenguessin català. POL1 i DOC1 consideren que, precisament per aquesta raó, no s'aconsegueix enllestir la construcció nacional del país, ja que el que hi ha sota un sistema d'integració deficitari és la voluntat de perpetuar la distinció de la població entre nacionals i estrangers, distinció amb la qual els andorrans de soca-rel, és a dir, els de les famílies d'origen andorrà, estan força còmodes. POL3 pensa que, per afavorir la inclusió de les persones migrants dins de la identitat andorrana, se les ha de fer participants de la llengua, ja que el que no és democràtic és excloure els migrants de la comunitat lingüística catalana per no dotar-los amb les eines adients per aprendre la llengua.

Sobre aquesta qüestió, DOC3 considera que les institucions públiques i privades haurien de repensar els seus esforços per integrar tothom en el mateix àmbit nacional. Segons PER3, els andorrans es perceben a si mateixos com una minoria dins d'Andorra i, per això, mai no han volgut desen-

volupar eines productives d'aprenentatge del català per als al·lòfons: en realitat el que estarien buscant és preservar la coherència etnolingüística de la seva comunitat. POL2 pensa que no donar eines per aprendre la llengua implica precisament deixar els migrants al·lòfons fora de la comunitat nacional quan en realitat, segons la tesi de RESP1, el veritable ascensor social a Andorra és el coneixement del català. Al mateix temps, segons aquest informant, el migrant que no té intenció de promocionar socialment no veurà la necessitat d'aprendre la llengua pròpia.

POL3 lamenta que «no s'ha[gi] treballat prou el patriotisme andorrà benentès» i que no s'hagi desenvolupat una política d'inclusió. En comptes d'això, s'ha deixat que els grups etnolingüístics convisquin com a departaments estancs, sense constituir una veritable comunitat nacional. Sobre aquesta qüestió, és interessant esmentar la percepció de PER2, qui afirma que,

més que una societat, en el sentit d'un cos coherent, integrat, i que té consciència de societat i d'unicitat, [la «societat» andorrana] és un conjunt de persones que vivim i treballem a Andorra, vingudes moltes o majoritàriament de fora [...] i que tenim en comú que vivim en un lloc concret i treballem aquí, però més enllà d'això se'm faria difícil dir si som una societat en el sentit de tenir consciència que venim d'un lloc [...] Més que una societat, diria que som un grup humà, un grup humà que es dona el cas que és un país.

RESP3 critica que el «caràcter nacional» andorrà s'ha anat diluint per manca de polítiques en aquest sentit i per haver mantingut, com remarca POL1, la distinció simbòlica entre andorrans de soca-rel i andorrans d'origen migrant. Sobre la dimensió lingüística d'aquesta qüestió, POL2 parla de «realitats sociolingüístiques amb els seus propis espais» i evoca la manca de consciència nacional dels andorrans i el seu plurilingüisme pragmàtic, que fa que s'adaptin a la llengua del seu interlocutor, actitud que descoratja l'aprenentatge del català per part dels migrants. Segons PER2, el català és, a hores d'ara, la llengua d'integració només dels migrants catalanoparlants, és a dir, dels qui venen d'altres territoris del domini lingüístic, mentre que la població al·lòfona va fent amb el castellà i veu la llengua oficial, si de cas, com un plus. Segons POL1, amb aquest estat de coses, es podria de fet considerar que la veritable llengua d'integració per als migrants al·lòfons és el castellà.

Més enllà de l'acollida, POL3 estima que s'hauria de ser més «punyent» amb la llengua i fer que la formació en català fos obligatòria per a la tramitació dels permisos de treball, cosa que ara per ara no succeeix. Aquest principi s'hauria d'estendre a la prova oral d'integració que és requereix per

poder accedir a la nacionalitat andorrana per naturalització: segons aquest informant, els requisits lingüístics d'aquesta prova són insuficients i s'haurien d'endurir.

Segons RESP3, la deixadesa dels poders públics andorrans pel que fa a la inclusió i la integració de les persones migrades ha estat tant lingüística com cultural i ha durat un període massa llarg de temps, durant el qual Andorra ha rebut proporcionalment molta més immigració que els seus veïns. Malgrat la inacció dels poders públics, aquest sistema ha funcionat bé perquè, com remarquen POL3 i RESP1, es tracta d'una societat benestant on sempre hi ha hagut nivells d'ocupació elevats. En èpoques de crisi, el poc arrelament al país ha fet que els migrants que havien perdut les seves feines tornessin al seus llocs d'origen en comptes de romandre al país, amb la qual cosa s'ha evitat la conflictivitat social i s'ha evitat haver de donar-los eines suplementàries d'integració. Aquesta política ha creat una mena de miratge sobre la circulació dels treballadors estrangers. Tanmateix, aquest esquema ha anat canviant i ara hi ha molts migrants que troben feines estables i decideixen romandre al país per períodes més llargs o que, fins i tot, fan projectes d'instal·lació durable, amb la qual cosa acaben modificant la distribució poblacional i creant noves necessitats en termes d'integració.

DOC1 indica que a Andorra no s'ha sabut transmetre a l'al·lòfon la necessitat d'aprendre la llengua, com es fa a qualsevol altre Estat, sinó que més aviat es percep que, amb el coneixement del castellà, ja n'hi ha prou. Aquesta percepció ve reforçada pel multilingüisme de la societat andorrana, que assumeix naturalment el canvi de codi, la qual cosa desproveeix el català i consagra la convergència envers el castellà.

Com ja s'ha indicat pel que fa a l'estatus, DOC5 creu que la petita demografia del país fa necessari contractar personal qualificat de fora, fet que limita obligatòriament els nivells d'exigència de la llengua pròpia. Una cosa similar passaria amb les feines menys qualificades, com remarca DOC1 pel que fa a la comunitat portuguesa, tradicionalment emprada en el sector de la construcció, on treballen d'altres persones de la mateixa nacionalitat o que s'han integrat a Andorra en castellà, o espanyols castellano-parlants que viuen el dia a dia únicament en la seva llengua.

Sobre aquesta qüestió, RESP4 conclou que l'adquisició de la llengua oficial a Andorra en realitat no té a veure amb el tipus de feina que es té o que es vol tenir, sinó amb la voluntat d'integració al país. DOC2 estima que hi ha hagut a Andorra una comunitat d'origen migrant que s'ha integrat naturalment al país —l'informant parla fins i tot d'un model d'acollida *assimilacionista* similar als dels Estats veïns—, els fills i filles de la qual ja

tenen passaport andorrà, però que hi ha també d'altres grups que s'han establert a Andorra amb una perspectiva econòmica i una dinàmica de residència temporal –i, doncs, utilitària– amb l'esperança de tornar al seu país passat un temps. Aquests són els grups que tindrien tendència a integrar-se en castellà, bé perquè el castellà és la seva llengua i no perceben la necessitat d'aprendre català, bé perquè és la llengua que els serveix per a socialitzar i treballar a Andorra o perquè creuen que és una llengua que els serà més útil si tornen al seu país o si continuen el seu recorregut migratori a un altre indret fora d'Andorra. Aquesta és la dinàmica que DOC2 considera com tradicionalment pròpia de la comunitat portuguesa.

Per últim, i pel que fa a la logística de l'aprenentatge de la llengua per part de les persones d'origen migrant, DOC1, DOC3 i RESP3 indiquen que els horaris del turisme, el comerç i l'hostaleria són incompatibles amb els sistemes gratuïts d'aprenentatge implementats pel Govern d'Andorra. Tots tres informants pensen que les empreses haurien d'habilitar temps durant els horaris de feina –per tant, temps que aniria a càrrec dels empleadors– perquè el seu personal pugui rebre formació de català. El problema per a DOC1 és que les empreses no veuen aquest temps com una inversió en la qualitat del servei dispensat pels treballadors, sinó com un temps dedicat a una tasca improductiva. Com indica RESP3, en el sector serveis el castellà és la llengua que s'empra per atendre la majoria de la clientela o, si de cas, el francès en la zona comercial fronterera del Pas de la Casa. Aquest mateix informant atribueix aquesta problemàtica a l'absència d'un debat sobre la conciliació per part de les famílies d'origen migrant, que són les que ocupen les feines que els mateixos andorrans no volen assumir i que són les que, en gran part, han contribuït al creixement del país. DOC3 hi afegeix que molts treballadors també manquen d'interès propi per aprendre la llengua perquè amb el castellà ja en tenen prou «per atendre la gent i que no se'ls hi queixin gaire».

■ 5 Discussió

A la llum dels resultats d'aquest treball de camp, caldria posar la qüestió de l'estatus del català com a llengua oficial en relació amb la manca de referents nacionals plantejada per alguns dels informants. Més enllà de la declaració constitucional, l'Estat no sembla tenir clar, si més no segons els discursos recollits, el caràcter representatiu del català com a marcador de la identitat nacional i la responsabilitat que també té Andorra de contribuir a

la millora de l'estatus del català en el conjunt del domini lingüístic, sobretot pel rol internacional que té com a únic Estat sobirà amb el català com a llengua oficial. De forma general, els informants indiquen que els andorrans són conscients de la seva pertinença a la catalanofonia en el sentit de Pradilla (2015), és a dir, com a comunitat lingüística, però les implicacions per als poders públics en termes de planificació de l'estatus de la llengua semblen menys evidents.

La percepció per part dels informants d'una progressiva castellanització de l'administració pública andorrana ha de contrastar-se amb les dades empíriques de la darrera enquesta del Govern d'Andorra sobre coneixements i usos lingüístics, esmentada més amunt (Grup de Sociologia, 2022: 117–153). L'enquesta conté un ítem sobre els usos de la població en el conjunt de l'Administració: es tracta d'una variable calculada a partir dels usos registrats per a cadascuna de les entitats públiques per les quals es pregunta a les persones enquestades (govern, centres d'atenció primària, policia, immigració, comuns, Andorra Telecom, Caixa Andorrana de Seguretat Social i Hospital Nostra Senyora de Meritxell).

Les dades desglossades indiquen que el 63,5% declaren fer servir només el català en les seves relacions amb l'Administració, mentre que un 11,7% ho fa exclusivament en castellà. Pel que fa a les llengües en les quals se'ls atén, un 61,2% declara que només en català, mentre que un 1,8% indica que només en castellà. Els usos bilingües català-castellà són prou elevats: un 22,2% per a l'ús i un 34,7% per a l'atenció. Certament els usos bilingües són alts per a un país l'administració del qual està jurídicament planificada com a monolingüe, i fins i tot el percentatge de persones que s'adrecen exclusivament en castellà a l'administració no és gens negligible. Cal tenir en compte, però, que, en la delimitació dels organismes que l'enquesta considera com a part de l'administració, s'han considerat tant els centres d'atenció primària com l'Hospital Nostra Senyora de Meritxell, àmbits sens dubte públics, però on pot ser necessari —a causa de la seva naturalesa de serveis essencials— modular els usos lingüístics per tal de facilitar-hi l'accés als usuaris.

En termes generals, els informants consideren que l'Estat podria haver esmerçat més esforços de planificació. Més enllà del ja esmentat desenvolupament normatiu de l'article 3 de la Constitució, es pot fer referència al Pla nacional lingüístic (2006-2009) —al qual es van destinar importants recursos econòmics i que tenia per objectiu afavorir l'ús social del català (Sans, 2015: 4)— i a diferents actuacions sectorials, sobretot en l'àmbit del comerç. El Pla, però, no ha tingut continuïtat i, a hores d'ara, si s'analitza la

documentació oficial en matèria de planificació de l'estatus i l'adopció de normativa específica –ressenyada en la secció de context jurídic d'aquest article–, no es pot parlar veritablement d'un conjunt coherent d'accions de planificació.

Alguns dels informants critiquen l'absència de programes d'integració lingüística per a les persones d'origen migrant. En aquest sentit, cal recordar l'obligació d'integració dels no catalanoparlants que té el Govern d'Andorra en virtut de l'article 6 de la LOULO, el qual estableix que s'han de promoure «els mitjans necessaris per fer efectius el dret i el deure de mantenir una relació d'integració lingüística amb Andorra de les persones d'altres grups lingüístics que hi resideixin amb caràcter permanent». La voluntat del legislador andorrà d'aplicar aquest principi només als residents permanents pot semblar poc pràctica en termes d'integració, tal com han assenyalat els informants, els quals es refereixen principalment als nousvinguts, que són els qui, en primera instància, han de percebre el català com una llengua pràctica per a la seva integració social i laboral. La consideració d'aquests migrants com a simple ma d'obra que entra i surt del país pot haver fet que els poders públics no s'hagin preocupat prou per implementar sistemes d'integració, sense adonar-se que la població estrangera anava augmentant i estabilitzant-se numèricament al país. Per a aquests i per als nousvinguts, caldria no ja una planificació de l'adquisició de la llengua oficial, sinó, de manera més àmplia, un pla general d'integració que contribuís a la construcció nacional d'Andorra com a país multilingüe i multicultural amb el català com a llengua comuna de comunicació pública.

El cas andorrà es podria considerar paradigmàtic del fenomen del transnacionalisme (Windle i O'Brien, 2019). Per una banda, Andorra està sotmesa, quan a qualsevol país occidental, als fluxos massius de comunicació, tecnologia, capitals i cultura. Per altra banda, el país presenta dinàmiques pròpies que tenen a veure amb el seu caràcter transfronterer, com ara la seva inserció dins de l'àrea lingüística catalana o el seu caràcter de microterritori transfronterer entre dos vells Estats-nació europeus (Jiménez-Salcedo, 2020). Alguns informants critiquen la incapacitat d'Andorra per articular un espai d'acollida que contribueixi a una *desconnexió* respecte de la cultura d'origen. Aquesta crítica –principalment el fet que es plantegi en termes de *desconnexió*, és a dir, d'assimilació total a la cultura del país d'acollida– evidencia la divergència fonamental que existeix entre la concepció de l'Estat-nació com a eix de la vida social d'un territori i les pràctiques transnacionals dels migrants (Wimmer i Schiller, 2002), els quals mantenen vincles formals i simbòlics amb la terra de procedència que es veuen facili-

tats per la millora de les tecnologies de la comunicació (incloent-hi, és clar, les xarxes socials), la facilitat de desplaçaments o l'accés als mitjans de comunicació (Vertovec, 2009).

La literatura ha subratllat el caràcter variable del comportament transnacional dels migrants, el qual pot estar condicionat, entre molts altres factors, per les polítiques del país d'acollida, entre d'altres elements (Smith, 2006; Levitt, 2009; Portes, Escobar i Arana, 2009). En el cas d'Andorra, es podria plantejar com a hipòtesi que una feble intervenció dels poders públics en la creació d'una consciència nacional –concretament per mitjà de la llengua, identificada per una part important dels informants com a vector de pertinença– ha afavorit l'aparició d'estratègies culturalment transnacionals –i transfrontereres– per part dels migrants, que presenten certa tendència a identificar-se amb el castellà com a llengua d'integració. Aquestes estratègies tindrien la seva representació més desenvolupada en els migrants espanyols de llengua castellana, que veurien fins i tot, d'acord amb el testimoniatge d'una part important dels informants de l'estudi de camp, que el castellà se'ls presenta com a llengua normal d'integració i d'ús comunicatiu públic a Andorra.

Pel que fa als migrants d'origen portuguès, els informants no semblen posar-se d'acord sobre quines han estat les seves estratègies d'integració: alguns subratllen la seva tendència a integrar-se en castellà, mentre que d'altres hi veuen més aviat una intenció clara d'adoptar el català perquè, de tota manera, el castellà és també una llengua estrangera per a ells i perquè perceben que el domini del català és una manera de sortir d'una comunitat nacional tradicionalment menystinguda pels andorrans. De fet, els informants favorables a aquesta tesi remarquen sistemàticament la capacitat gairebé mimètica del portuguesos, que només poden ser adscrits al seu grup nacional un cop que es coneixen els seus cognoms. En qualsevol cas, tots els informants estan d'acord en el caràcter plurilingüe dels descendents dels primers migrants portuguesos –ja escolaritzats a Andorra– enfront de la conservació del castellà per part de la comunitat castellanoparlant, la qual tindria a veure amb la influència mediàtica i social espanyola (Jiménez-Salcedo, 2022b), però també amb la creença per part d'aquesta comunitat del valor del castellà com a llengua de comunicació per defecte entre grups lingüístics, com ocorre als nuclis urbans de Catalunya.

■ 6 Conclusió

Tractar la qüestió de l'estatus públic i de l'adquisició del català per part de persones adultes a Andorra equival a plantejar la pregunta de quin rol s'atribueixen als migrants (nouvínguts, establerts o de generacions successives) en l'entramat de la construcció sociocultural i política del país. Els informants es belluguen entre representacions que van des de la consideració del català com a únic element veritablement andorrà d'una societat transfronterera i multicultural, fins al pessimisme que remarca en la societat andorrana dinàmiques de substitució lingüística ja observades a altres indrets del domini lingüístic, i això malgrat la declaració del català com a única llengua oficial. Sigui com sigui, els informants reclamen un major compromís per part de les autoritats, així com una evolució en la concepció del català com a llengua pública d'una comunitat nacional diversa. ■

■ Bibliografia

■ Referències científiques

- Àrea de Català (s.d.a): “Centres de català”, Encamp: Ministeri de Cultura, Govern d'Andorra, <<https://www.cultura.ad/aprendre-catala/centres-d-autoaprenentatge-de-llengua-catalana>> [29.07.2023].
- Àrea de Català (s.d.b): “Cursos gratuïts de català”, Encamp: Ministeri de Cultura, Govern d'Andorra, <<https://www.cultura.ad/aprendre-catala/apren-catala>> [29.07.2023].
- Àrea de Català (s.d.c): “Cursos virtuals”, Encamp: Ministeri de Cultura, Govern d'Andorra, <<https://www.cultura.ad/aprendre-catala/cursos-virtuals>> [29.07.2023].
- Àrea de Català (s.d.d): “Mòduls de català oral per a sectors professionals”, Encamp: Ministeri de Cultura, Govern d'Andorra, <<https://www.cultura.ad/aprendre-catala/moduls-de-catala-oral-per-a-sectors-professionals>> [29.07.2023].
- Bastida, Carolina / Nicolau, Miquel (2012): «Un projecte de prospectiva sociolingüística: el model sistèmic de l'evolució de l'ús del català a Andorra», *Llengua i Ús. Revista Tècnica de Política Lingüística* 51, 100–112.

- / — / Antequera, Josep (2010): *Model sistemàtic de l'evolució de l'ús del català a Andorra*, Sant Julià de Lòria: Govern d'Andorra.
- Beaud, Stéphane / Weber, Florence (2010): *Guide de l'enquête de terrain : Produire et analyser des données ethnographiques*, París: Éditions La Découverte.
- Blais, Mireille / Martineau, Stéphane (2006): «L'analyse inductive générale: description d'une démarche visant à donner un sens à des données brutes», *Recherches qualitatives* 26:2, 1–18.
- Boix, Emili / Farràs, Jaume (1994): «Les llengües, les identitats i els joves d'Andorra», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 12, 91–106.
- / Vila, Francesc Xavier (1998): *Sociolingüística de la llengua catalana*, Barcelona: Ariel.
- Consell d'Europa (2003) [2001]: *Marc europeu comú de referència per a les llengües: aprendre, ensenyar, avaluar. Edició catalana*, Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Cooper, Robert L. (1989): *Language Planning and Social Change*, Cambridge: Cambridge University Press.
- De Korne, Haley (2012): «Improving language policy and planning through evaluation: approaches to evaluating minority language policies», *Working Papers in Educational Linguistics* 27:2, 38–55.
- Departament d'Estadística (2022a): “Població mensual total”, Andorra la Vella: Govern d'Andorra, <<https://www.estadistica.ad/portal/apps/sites/#/estadistica-ca/pages/estadistiques-i-dades-detall?Idioma=ca&N2=605&N3=606&DV=1143&From=2022/12&To=2023/06&Var=Aualització>> [29.07.2023].
- (2022b): “Població per nacionalitat”, Andorra la Vella: Govern d'Andorra, <<https://www.estadistica.ad/portal/apps/sites/#/estadistica-ca-ca/pages/estadistiques-i-dades-detall?Idioma=ca&N2=605&N3=606&DV=1106>> [29.07.2023].
- Díaz-Torrent, Josep Maria / Huguet, Àngel / Ianos, Adelina / Janés, Judit (2014): «Un estudio de las actitudes lingüísticas en los escolares del Principado de Andorra», *International Journal of Developmental and Educational Psychology* 7:1, 343–354.
- Fairclough, Norman (1995): *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, Nova York: Longman.
- Grup de Sociologia (2022): *Estudi sobre coneixements i usos lingüístics de la població andorrana. Informe final*, Sant Julià de Lòria: Andorra Recerca + Innovació.

- Haugen, Einar (1997): «Language standardization», dins: Coupland, Nikolas / Jaworski, Adam (eds.): *Sociolinguistics. A Reader and Coursebook*, Nova York: St. Martin's Press, 341–352.
- Hawkey, James (2022): «“Même si l'usage du français décline, là où pourtant il était si foisonnant...”: The sociolinguistic situation of French in Andorra», *Journal of French Language Studies* 32:3, 360–382, <<https://doi.org/10.1017/S0959269521000284>>.
- / Horner, Kristine (2021): «Officiality and strategic ambiguity in language policy: exploring migrant experiences in Andorra and Luxembourg», *Language Policy* 21:2, 195–215, <<https://doi.org/10.1007/20s10993-021-09602-3>>.
- Hornberger, Nancy H. (2006): «Frameworks and models in language policy and planning», dins: Ricento, Thomas (ed.): *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*, Malden: Blackwell, 24–31.
- / Johnson, David C. (2007): «Slicing the onion ethnographically: layers and spaces in multilingual language education policy and practice», *TESOL Quarterly* 41:3, 509–532.
- IEA = Institut d'Estudis Andorrans (2011): *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució (1995–2009)*, Andorra la Vella: Govern d'Andorra.
- Institut d'Estudis Andorrans (2016): *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució (1995–2014)*, Andorra la Vella: Govern d'Andorra.
- (2019): *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució (1995–2018)*, Andorra la Vella: Govern d'Andorra.
- Jernudd, Björn H. (1996): «Language planning», dins: Goebel, Hans/ Nelde, Peter H. / Wölck, Wolfgang (eds.): *Kontaktlinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*, Berlín: Walter de Gruyter, 833–842.
- Jimenez-Salcedo, Juan (2020): «Education in Andorra: Three language regimes in a multilingual European microstate», dins: Jimenez-Salcedo, Juan / Hélot, Christine / Camilleri-Grima, Antoinette (eds): *Small is Multilingual: Language and Identity in Micro-Territories*, Berlin: Peter Lang, 143–157.
- (2022a): «Avaluació qualitativa de polítiques lingüístiques: el cas de la cohabitació de sistemes escolars a Andorra», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 32, 105–119.

- (2022b): «De lengua extranjera a lengua dominante: representaciones epilingüísticas del castellano en el Principado de Andorra», *Revista de Investigación Lingüística* 24, 119–145.
- (2022c): *Multilingüisme, règim jurídic i educació: el català i les altres llengües del Principat d'Andorra*, València: Universitat de València – Càtedra de Drets Lingüístics.
- Kloss, Heinz (1969): *Research Possibilities on Group Bilingualism: A report*, Québec: International Center for research on Bilingualism.
- Levitt, Peggy (2009): «Roots and routes: Understanding the lives of the second generation transnationally», *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35:7, 1225–1242
- Magán Perales, Josep M. (2004): *Andorra, Estat de dret: El model de govern, dret públic i administració dins l'actual sistema normatiu del Principat d'Andorra: Perspectives de futur al primer decenni de Constitució*, Barcelona: Atelier.
- Margarit, Estel (2012): *Les relacions frontereres entre el Principat d'Andorra i l'Alt Urgell*, Sant Julià de Lòria: Centre de Recerca Sociològica.
- (2017): *L'escenari sociolingüístic de la població escolar d'Andorra*, Sant Julià de Lòria: Govern d'Andorra.
- / Monné, Alexandra (2010): *Joves i llengües d'Andorra*, Sant Julià de Lòria: Govern d'Andorra.
- Mazzoli, Maria (2017): «Ideologies lingüístiques a Andorra: percepcions de la comunitat portuguesa», *Kataluna Esperantisto, Llengua Internacional i Drets Lingüístics* 367, 11–26.
- Monné, Alexandra (2015): *Factors psicosocials implicats en la construcció de la identitat nacional: Un estudi empíric en el context del Principat d'Andorra*, Girona: Universitat de Girona (tesi doctoral).
- Neustupný, Jiří Václav (1970): «Basic types of treatment of language problems», *Linguistic Communications* 1, 77–98.
- (1996): «Current issues in Japanese–foreign contact situations», dins: *Kyoto Conference on Japanese Studies 1994*, Kyoto: International Research Center for Japanese Studies, 208–216.
- / Nekvapil, Jiří (2003): «Language management in the Czech Republic», *Current Issues in Language Planning* 4:3-4, 181–366.
- Paillé, Pierre / Mucchielli, Alex (2012): *L'analyse qualitative en sciences humaines et sociales*, París: Armand Colin.

- Portes, Alejandro / Escobar, Cristina / Arana, Renelinda (2009): «Divided or convergent loyalties? The political incorporation of Latin American immigrants in the United States», *International Journal of Comparative Sociology* 50:2, 103–136.
- Pradilla, Miquel Àngel (2015): *La catalanofonia. Una comunitat del segle XXI a la recerca de la normalitat lingüística*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Provenzano, François (2006): «Francophonie et études francophones: considérations historiques et métacritiques sur quelques concepts majeurs», *PORTAL, Journal of Multidisciplinary International Studies* 3:2, 1–16.
- Querol, Ernest (2006): «Qui parla català a Andorra i per què?», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 19, 241–267.
- Ramanathan, Vaidei / Morgan, Brian (2007): «TESOL and policy enactments: perspectives from practice», *TESOL Quarterly* 41:3, 447–463.
- Ricento, Thomas (2000): «Historical and theoretical perspectives in language policy and planning», *Journal of Sociolinguistics* 4:2, 196–213.
- / Hornberger, Nancy H. (1996): «Unpeeling the onion: language planning and policy and the ELD professional», *TESOL Quarterly* 30:3, 401–427.
- Sans, Joan (2015): «Andorra», *Revista divÈrsia* 7, 2–18.
- Schiffman, Harold (2006): «Language policy and linguistic culture», dins: Ricento, Thomas (ed.): *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*, Oxford: Blackwell, 111–125.
- SPL = Servei de Política Lingüística (s.d.): “Voluntariat per la llengua”, Encamp: Ministeri de Cultura, Govern d'Andorra, <<https://www.cultura.ad/aprendre-catala/voluntariat-per-la-llengua>> [29.07.2023].
- Smith, Robert Courtney (2006): *Mexican New York: Transnational Lives of New Immigrants*, Berkeley: University of California Press.
- Tedó, Xavier (2008): «El català a Andorra: Una oficialitat en entredit», *L'Esclètxa, Revista de Llengua i Cultura Catalanes* 17, 18–20.
- Torres, Joaquim (2000): «La llengua catalana a Andorra: problemes i perspectives», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 14/15, 165–167.
- Vernet, Jaume (coord.) (2003): *Dret lingüístic*, Valls: Cossetània.
- Vertovec, Steven (2009): *Transnationalism*, Nova York: Routledge.

Wimmer, Andreas / Schiller, Nina (2002): «Methodological nationalism and beyond: nation–state building, migration and the social sciences», *Global Networks* 2:4, 301–334.

Windle, Joel / O'Brien, Sarah (2019): «Language, education and transnationalism: an introduction», *Trabalhos em Linguística Aplicada* 58:1, 1–10.

■ Legislació

Constitució del Principat d'Andorra. BOPA 24, any 5, 04.05.1993, 448–458.

Decret 1302022, del 30-3-2022, de regulació dels diplomes oficials de llengua catalana del Govern. BOPA 43, 06.04.2022, 1–22.

Decret 1432022, del 6-4-2022, de publicació dels descriptius dels exàmens oficials de llengua catalana. BOPA 46, 13.04.2022, 1–15.

Decret d'aprovació de la modificació del Reglament d'ús de la llengua oficial en organismes públics. BOPA 28, any 17, 30.03.2005, 1246–1252.

Decret del 10-09-2014 de creació i regulació dels diplomes oficials de llengua catalana del Govern d'Andorra. BOPA 54, any 26, 17.09.2014, 3842–3845.

Decret del 29-4-2020 de creació i regulació dels diplomes oficials de llengua catalana del Govern d'Andorra. BOPA 60, 6.05.2020, 1–22.

Decret de publicació del text refós del Codi de procediment penal. BOPA 15, any 18, 22.02.2006, 926–953.

Llei 10/2004, del 27 de maig, qualificada de modificació de la Llei qualificada de la nacionalitat. BOPA 39, any 16, 30.06.2004, 1877–1880.

Llei d'ordenació de l'ús de la llengua oficial. BOPA 2, any 12, 12.01.2000, 66–72.

Llei qualificada de la nacionalitat [1995]. BOPA 8, any 8, 31.01.1996, 158–162.

Llei qualificada d'immigració. BOPA 44, any 14, 12.06.2002, 1279–1304.

Reglament per a l'apreciació de la suficient integració a Andorra. BOPA 32, any 8, 08.05.1996, 779–780.

- Juan Jiménez-Salcedo, Université de Mons, Service d'Études ibériques et ibéro-américaines, Faculté de Traduction et d'Interprétation, Avenue Victor Maistriau, 7000 Mons (BE), <juan.jimenez-salcedo@umons.ac.be>, ORCID: 0000-0003-3674-2498.